

УДК 340.114:342.4

І. Г. Бичков

ІСТОРИЯ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ ЯК ФАКТОРУ ОПТИМІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ ВЛАДИ В ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ

Становлення конституційної юстиції в Україні є важливою складовою частиною процесів наближення нашої держави до світових стандартів демократії. Відомо, що за понад 200 років існування Конституції США Верховним Судом цієї країни було прийнято більше ніж 540 томів рішень щодо її тлумачення. Обсяги діяльності Конституційного Суду України є значно більш скромними, адже й історія конституціоналізму в Україні вимірюється іншою тривалістю, тому корисним у науковому плані виглядає дослідження історії розвитку відповідного інституту.

Метою цієї статті є визначення історичних закономірностей розвитку конституційної юрисдикції як фактору оптимізації механізмів влади в процесі становлення феномену демократичної держави. Незважаючи на те, що окремі аспекти історії розвитку конституційної юстиції свого часу висвітлювались у працях цілої низки авторитетних вчених, зокрема С.А. Авакьяна, С.В. Боботова, М.В. Вітрука, В.О. Гергелійника, М.М. Гульгая, С.В. Шевчука, М.І. Козюбри, В.П. Колісника, О.М. Мироненко, Т.П. Міхеєвої, А.В. Портнова, А.О. Селіванова, О.В. Скрипнюка, П.Б. Стецюка, В.П. Тихого, Т.Я. Хабрієвої, В.М. Шаповала, В.Є. Чіркїна та багатьох інших, проблема визначення історичних закономірностей формування конституційної юрисдикції як фактору оптимізації механізмів влади в демократичній державі, інституційних механізмів зв'язку права та демократії у відповідному контексті залишається малодослідженою. Особливого значення це питання набуває для країн молоді демократії, що намагаються збалансувати механізми забезпечення народного суверенітету, демократії, поділу влади та верховенства права.

У роботах, присвячених проблематиці захисту конституцій, використовуються різні підходи до періодизації виникнення та становлення органу влади, наділеного компетенцією здійснювати відповідні функції, що є не випадковим, адже відсутня навіть термінологічна узгодженість – одночасно застосовуються поняття «конституційного судочинства» та «конституційного контролю», «конституційної юстиції», «конституційного правосуддя» тощо. Водночас незалежно від термінології, по суті, мова йде про відшукання перших історичних механізмів вирішення конфліктів у системі державної влади та обстоювання засадничих принципів і норм права, що в сучасному суспільстві традиційно знаходять своє закріплення в конституції країни.

Так, перші історичні форми виникнення конституційної юстиції досить часто пропонується шукати ще за часів становлення й розвитку органів державної влади у країнах стародавньої цивілізації: Стародавньої Греції або Римської імперії – коли судові органи розглядали спори між правителями.

Зокрема, у Греції схвалений народними зборами законопроект, до моменту набрання ним чинності надходив на розгляд гелієї – своєрідної інстанції, яка мала

вирішальне значення в питанні визнання необхідності ухвалення нового або зміни старого закону. Певним прообразом сучасної неконституційності можна вважати механізм «звинувачення у протизаконності» («графе параномон»), у реалізації якого гелієя також брала участь, фактично набуваючи ознак вищої інстанції щодо будь-якої постанови народних зборів. Із «графе параномон» міг виступити кожен афінський громадянин проти будь-якої пропозиції, постанови народних зборів, або навіть рішення номофетів, яке, на його думку, суперечило чинним законам, шкодило державі або відбулося із порушенням встановлених форм [4, с. 153]. Варто було тільки кому-небудь під клятвою заявити народним зборам про свій намір подати «графе параномон» проти внесеної пропозиції або постанови, і подальше обговорення цієї пропозиції або виконання вже чинного рішення припинялося, а звинувачення надходило до суду геліастів. Відповідачем був звичайно автор пропозиції або закону, а обвинувачем – та особа, яка подавала «графе параномон». У разі засудження, тобто визнання геліастами скарги обґрунтованою, відповідач піддавався покаранню, звичайно грошовому штрафу, а в особливо важливих випадках – навіть смертній карі. У разі триразового засудження за «графе параномон» особа позбавлялась на майбутнє права ініціативи в народних зборах.

Гелієя, за задумом, була покликана стати палладіумом чинного в Афінах демократичного ладу, адже охороняла систему від самознищення. Будучи також демократичним за способом формування органом, вона тим не менш істотно відрізнялась від народних зборів, адже була віддалена від запалу дискусій та ситуативних емоцій: гелієя складалась з громадян більш зрілого віку – за законом не молодше 30 років, а здебільшого геліасти були люди навіть літні, котрі приносили із собою більш консервативний дух, життєвий досвід, спокійну осмисленість і обережність, властиву зрілості; по-друге, геліасти давали присягу і вже тому повинні були усвідомлювати себе більш відповідальними за власні рішення, ніж члени еклесії, що не давали присягу; і по-третє, нарешті, кількість геліастів, що брали участь у засіданні була набагато меншою від присутніх звичайно в народних зборах, що знову-таки збільшувало в них свідомість особистої відповідальності [4, с. 157–158].

Деякі ознаки конституційного контролю можна знайти в окремих формах реалізації влади часів Римської імперії або старого Німецького Рейху (1180 р.), коли судові органи займались розглядом спорів між правителями. Виникнення конституційного контролю пов'язується з існуванням початкових форм конституційного розгляду у Франції із середини XIII століття, запровадженням судово-конституційного розгляду в XVII ст. у Португалії (Кодекс Філіпа (Philips Code)).

На території сучасної Іспанії та Франції, в Арагонському королівстві, починаючи з XII ст. встановлювався порядок, за яким спеціальна комісія у складі представників чотирьох палат кортесів, очолювана Верховним суддею королівства, спостерігала за тим, аби поточні закони не порушували скріплені підписом короля звичаї, що виконували функції основного закону країни [11, с. 16].

У Німеччині ще в 1495 році імператор Максиміліан I створює спеціальний орган – Суд імператорської палати, через який і зверталися васали до свого сюзерена (монарха) у разі виникнення суперечностей у процесі відносин щодо здійснення влади. З XVII століття цей суд починає розглядати відповідні справи та захищати

«конституційні» права поміщиків-землевласників, порушувани принцами корони [15, с. 231].

Загалом епоха середньовіччя характеризується поширенням «протомеханізмів» конституційного контролю, і відбувається це насамперед у контексті реалізації ідей про необхідність узгодженості нормативних актів. У 1215 р. в Англії Великою хартією свобод (Magna Carta), що містила застереження про її постійне найвище місце стосовно законів королівства, було фактично закріплено принцип верховенства права (rule of law). Але незважаючи на те, що чинність відповідної норми підтверджувалася парламентом Великої Британії різних скликань понад 30 разів [2, р. 219], обсяг повноважень органів судової влади на той час не передбачав реальних механізмів її впливу на суб'єктів законодавчої або ж виконавчої влади. Верховенство парламенту в цих умовах передбачало, зокрема, можливість змінювати або скасовувати будь-які форми права, зв'язок із виконавчою владою, неможливість визнання акту парламенту недійсним жодним з органів виконавчої чи судової влади; можливість втручання парламенту до компетенції судів у разі, якщо у нього виникали сумніви з приводу розбіжностей між тлумаченням права судами і волею законодавчого органу. У результаті роль суддів зводилася в основному до інтерпретації та застосування права й виключала можливість судового контролю над парламентськими актами. У зв'язку з цим показовою стала єдина на той час спроба скасування судом (під головуванням головного судді Верховного суду Королівської лави сера Д. Трассіліана) парламентського акта з мотивів його неконституційності, що розглядалась як захоплення влади в країні. За це рішення головного суддю було страчено, а його колег вислано з країни [5, с. 45].

Лише у XVII ст. політика активного колонізаторства в Південній Америці, Індії, Австралії актуалізує діяльність особливого державного органу – Таємної ради короля, який слідкував за дотриманням принципу парламентського суверенітету та визнавав нечинним законодавство, ухвалене колоніями, якщо воно не відповідає хартіям колоній або законам королівства.

Але, незважаючи на те, що теоретичне підґрунтя конституційного контролю закладалось у Великобританії, розвиток і нову інтерпретацію англійські конституційні принципи отримали під час становлення конституційного контролю в США [3; с. 59]. У процесі такого становлення американська модель конституційного контролю набула специфічних особливостей, у зв'язку з чим сьогодні вона традиційно розглядається як самостійна модель.

Протягом здобуття незалежності англійськими колоніями колишні хартії поступово замінювались на нові конституції, які склалися з фундаментальних (основних) законів нових незалежних держав. Практика визнання нечинним колоніального законодавства, яке суперечить місцевим хартіям та англійським законам, після здобуття незалежності швидко модернізувалась у діяльність суддів із визнання законів та інших правових актів нових держав нечинними, якщо вони не відповідають Конституції. Цю тенденцію значно підсилив той факт, що в США вперше в історії конституціоналізму концепція Конституції об'єднала не тільки писаний позитивний текст, а й неписані принципи природного права фундаментального рівня, які отримали конституційний захист [15, с. 234]. Важливою осо-

близькістю американської моделі конституційного контролю є відсутність її чіткої фіксації в Конституції США. Оскільки Основний закон не визначає механізм відповідного контролю, відповідь на це питання було надано славнозвісним прецедентом у справі *Marbury v. Madison* (1803 р.), коли своїм рішенням Верховний суд США (незважаючи на той факт, що американським законодавством таке право не передбачалося) вперше проголосив нечинність федерального закону, юридично закріпивши принцип судового контролю за конституційністю законів.

Політичні обставини ухвалення відповідного рішення були вкрай складними. На президентських виборах 1801 року президентом США став Т. Джефферсон, що був палким прихильником вчення Ж.-Ж. Руссо про необмеженість правовими засобами волі народу, втіленої у всенародно обраному представницькому органі – Конгресі. Зрозуміло, він був налаштований вороже до судів, тим більше до Верховного суду, покликаного «обмежувати» народну волю, що втілюється в законах.

Зазнавши поразки на виборах, попередній президент США Д. Едемс встиг призначити на суддівські посади своїх прихильників, у тому числі й У. Мербері, але президентський мандат утратив свою чинність ще до того, як була проведена офіційна інавгурація суддів. Т. Джефферсон розпорядився негайно припинити виконання всіх призначень Д. Едемса як «знуцання над добрим смаком». Так і не почавши виконувати свої обов'язки, суддя У. Мербері звернувся до суду з проханням видати судовий наказ – мендемус (*mandamus*), який би зобов'язав виконавчу владу виконати призначення. Згідно із Законом США «Про судоустрій» 1789 року Верховний суд США мав такі повноваження. Заява голови Верховного суду США Д. Маршалла, що суду належить необхідна юрисдикція для розгляду цієї справи, викликала хвилю обурення з боку республіканської більшості в Конгресі, яка підтримувала Т. Джефферсона. Республіканці вважали, майже як руссоїсти у Франції, що потрібно негайно покінчити із суддівським контролем за діяльністю законодавчої та виконавчої гілок влади, оскільки він є перепорою на шляху до парламентської демократії, а також заборонити суддям «керувати» виконавчою владою за допомогою суддівських наказів – мендемусів. На порядок денний парламенту було негайно поставлене питання про скасування Закону «Про судоустрій» 1789 року, а також Закону США 1801 року «Про окружні суди», який знімав із суддів обов'язок проводити більше ніж половину свого робочого часу на виїзних сесіях, роз'їжджаючи країною верхи на конях [15, с. 235–236].

Приймаючи рішення в цій політичній справі, що розглядалась 14 місяців, Верховний суд США прийняв компромісно-виважене рішення, визнавши, що призначення Мербері є законним і не може бути скасоване, через що виконавча влада зобов'язана офіційно затвердити суддю на посаді. Водночас Верховний суд не може видати судовий наказ – мендемус, оскільки розділ 13 Закону «Про судоустрій», який уповноважує Верховний суд на вчинення такого роду дій, порушує Конституцію США, а отже, є нечинним. Розуміючи безперспективність ухвалення рішення, яке не було б виконано адміністрацією президента Т. Джефферсона, судді, втім, визнаючи закон неконституційним, підтвердили та закріпили власне право судового контролю за конституційністю законів. Оскільки рішення політично влаштувало республіканську більшість, воно не було скасовано, хоча й залишало підстави

для невдоволення. З цього приводу в 1819 р. у своєму листі Т. Джеферсон писав, що Конституція є воском в руках юстиції, яка надає їй будь-якої форми [12, с. 161].

Важливість цього історичного рішення досить складно переоцінити. На думку А. Токвіля, на підставі цього рішення Верховний суд США отримував найважливішу владу в країні, яка мала колосальне політичне значення. З цього приводу видатний французький історик, соціолог і політик писав, що американці визнали за своїми суддями право обґрунтовувати власні рішення, виходячи насамперед із Конституції, а потім уже із законів. Токвіль пише, що таке право мають «тільки американські судді, що дає їм величезний політичний вплив <...> Водночас судді мають право виступати проти закону тільки шляхом використання судового механізму, що значною мірою зменшує небезпеку, яку таїть у собі влада. Адже суддя, який має право <...> ставити під сумнів закон або зі своєї ініціативи наглядати за діями законодавців, може відігравати одну з провідних ролей на політичній сцені» [13, с. 96].

У результаті здійснення Верховним судом США функцій органу конституційного контролю поступово почали проявлятися риси, притаманні сучасній американській системі конституційної юрисдикції, які відрізняють її від будь-якої іншої. Зокрема, конституційне правосуддя в США не виділяється із загального правосуддя, оскільки всі справи незалежно від їхньої природи вирішуються одними судами та за однією процедурою. Конституційні питання можуть порушуватись у будь-яких спорах і не потребують спеціальної процедури їх вирішення, але потрібно враховувати певну ієрархію правових актів і юрисдикцій, компетенцію судів різних рівнів щодо вирішення питань конституційності.

Досвід США став основою для розроблення американської або децентралізованої моделі, запровадженої на початку ХХ ст. у деяких європейських країнах: Норвегії (Конституція 1814 р.) та Швейцарії (Конституція 1874 р.), Португалії (Конституція 1911 р.), Ісландії (Конституція Ісландського королівства 1920 р.), Естонії (Конституція 1920 р.), Литві (Конституція 1922 р.), Румунії (Конституція 1923 р., а певною мірою навіть Конституція 1866 р.), Греції (Еллінська Конституція 1927 р.) та ін. державах [9, с. 86 – 103].

Водночас потрібно враховувати, що передумови становлення інституту контролю за конституційністю законів у країнах романо-германської правової сім'ї були дещо відмінними. Як відомо, судова система в країнах континентального права бере свій початок від діяльності європейських університетів та римського права. Це право як взірець культурного розвитку епохи спочатку вивчається в університетах, а згодом, поступово, по мірі того, як випускники цих університетів починають формувати клас професійних юристів і здійснювати правосуддя, починає застосовуватись у суді. В умовах абсолютизму реалізуються насамперед норми приватного римського права, що вдало заповнюють прогалини в правовому регулюванні відносин тогочасної Європи, тоді як публічно-правові відносини перебувають майже в повній залежності від королівської влади.

Залежне становище судової влади, цементоване протягом декількох століть, мало наслідком те, що суди перешкоджали проведенню навіть незначних ліберальних реформ, які були б покликані модернізувати деструктивний абсолютизм. Суд-

ді дуже глибоко вкоренились у монархічному режимі, захищаючи владу короля: їхній офіс успадковувався, він міг бути куплений або проданий, їхній статус, освіта, сім'ї, величезна корумпованість і класові інтереси свідчили про їх відчайдушний опір будь-яким змінам [15, с. 145]. Невипадково реформа судової влади стала однією з перших цілей розбудови суспільства після перемоги французької революції. Спеціальний закон Франції «Про судоустрій» 1790 року проголошував: «Судді не можуть, прямо чи опосередковано, здійснювати законодавчу владу та припиняти дію або відкладати виконання актів законодавчого органу», тому в разі, коли норми закону є незрозумілими або є необхідність розширеного їх тлумачення для вирішення справи, судді «повинні щоразу звертатися до законодавчого органу за роз'ясненням намірів законодавців або з пропозицією прийняти новий закон» [14, с. 102]. Відповідна норма цілком відповідала переконанням ідеологів французької революції про те, що саме в представницьких зборах втілюється суверенітет народу, закон є виразником народної волі й, відповідно, ніхто, у тому числі й суди, не мають права цю волю контролювати.

Реалії перших років республіки, тим не менш, приводять до поступового усвідомлення необхідності запровадження механізмів контролю процесів законотворення. Вже в 1792 році депутат Кресен запропонував Законодавчому зібранню створити зі свого складу спеціальну колегію цензорів, яка б спостерігала за тим, щоб акти законодавчої та виконавчої влади відповідали Конституції. У 1793 році М. Робесп'єр вимагає створення «національного журі» для захисту громадян, які вважають, що їх права порушені Законодавчими зборами [1, с. 231]. У процесі обговоренні проекту Конституції 1795 року відомий політичний діяч того часу Е. Сійєс також висловлював ідею створення органу для захисту Конституції – «конституційного журі», наголошуючи на тому, що Конституція – це сукупність загальнообов'язкових законодавчих правил для захисту яких необхідне існування спеціальної інстанції. Е. Сійєс зазначав, що як у цивільному житті відсутність судів була б незрозумілою та безглуздою, так само і в політичному житті: «закони таять у собі можливість їх недотримання, а отже, необхідно примушувати до їх виконання» [10, с. 65–71].

Незважаючи на поширення відповідних ідей, вони не отримали достатньої підтримки в умовах післяреволюційної Франції на фоні переважаючого захоплення доктриною народного суверенітету та враховуючи період нестабільності, коли країна фактично балансувала на межі між монархією та анархією. Не стали вони актуальними й дещо пізніше, в умовах централізації революційного уряду, терору та страт опонентів, що переводило процеси вирішення усіляких політичних розбіжностей в поле змов та інтриг. Ще меншою потреба в конституційному контролі була в епоху реставрації (1814–1852 рр.), і хоча існування спеціального органу, на який покладался попередній перегляд законів, – Охоронного Сенату (Senat Conservateur) – і було затверджено при Наполеоні III Конституцією 1852 р., фактично цей орган не мав нічого спільного з реалізацією завдань конституційного контролю.

Отже, історія свідчить, що протягом XVIII – XIX століття в Європі інститут конституційної юстиції не набув значного поширення. Це в першу чергу пов'язано із тим, що переважна більшість країн на той час мала монархічну форму правління.

ня, природа якої не передбачала перевірку актів з точки зору їх конституційності. Водночас ідея конституційного правосуддя починає активно формуватися у тих європейських країнах, де розпочинались процеси переходу від абсолютизму до конституційної монархії. Зокрема, в Австрії після набрання чинності Конституції 1848 р., через потребу врегулювати відносини імперської адміністрації з адміністраціями провінцій було передбачено створення системи незалежної судової влади, зокрема органу конституційної юрисдикції – Вищого державного суду, який, щоправда, не був створений. Дещо пізніше, під час реформ 1867 р., в Конституції було закріплено правовий статус Імперського суду (Reichsgericht) як гаранта прав національних провінцій. Хоча первісні повноваження цього органу були обмежені розглядом вузького кола адміністративних питань (питань культури, асоціацій та спілок, висловлення національних поглядів), однак у процесі політичної боротьби за встановлення конституційної монархії (1885 р.) намітилась тенденція їх розширення. Зокрема, авторитетний вже тоді професор конституційного права Віденського Університету Г. Еллінек відкрито виступав за розширення повноважень Суду та підкреслював, що правовою може бути лише та держава, в якій законодавець так само підкоряється закону, як і звичайний громадянин [6, с. 6].

Наступним етапом розвитку конституційного правосуддя в Австрії, що став можливим в результаті розпаду Австро-Угорської імперії (30 жовтня 1918 р.) та оголошення першої Австрійської республіки (12 листопада 1918 р.) стало ухвалення Національними зборами у 1919 р. Закону про Конституційний Суд Австрійської республіки. До компетенції цього органу належало вирішення питань контролю за конституційністю законів, які приймали асамблеї провінцій. Таким чином, Суд став вищим гарантом Конституції держави і першою моделлю інституту спеціальної конституційної юрисдикції [7, с. 12].

Існують і інші точки зору. Зокрема, на думку проф. О. Мироненко, перший спеціалізований орган конституційного правосуддя був утворений в Саксонії у 1831 р., оскільки розділ VIII Конституції Саксонії «Про охорону Конституції» передбачав створення Державного суду до компетенції якого належало тлумачення Конституції та вирішення конституційних спорів між урядом і парламентом [8, с. 89].

Відповідні процеси перевірки конституційності законів судами поступово починали запроваджуватись і в інших європейських країнах, зокрема таких як Швейцарія (конституції 1848 та 1874 рр.). У Данії та Норвегії це відбувалось на підставі звичаю, без включення відповідних норм до Конституції. Так, у Норвегії перший випадок здійснення Верховним судом перевірки конституційності закону стався у 1844 році. Існування конституційного контролю було передбачено також Конституцією Веймарської республіки (1919 р.) у Німеччині та Конституцією Чехословаччини (1920 р.).

Як бачимо, аналіз процесів зародження інституту конституційної юстиції у світі свідчить про їх тісний зв'язок з історичним процесом еволюції державності. Ця еволюція поступово трансформувала інститут держави на шляху від відособленого антагоністичного суспільства апарату влади, до поступової реалізації ідей народного суверенітету, розвитку ідей про право, як фундаментальну цінність, що є не продуктом влади, а навпаки – інструментом її збалансування з артикульованими інтересами суспільства. В умовах абсолютизму й тиранії потреба в механізмах кон-

ституційної юрисдикції фактично відсутня, адже державна влада побудована не на конституційно-правових засадах, а на силі та підпорядкуванні.

Достовірність цього висновку підтверджує історія абсолютних монархій на території сучасної Європи. Не є винятком і розглянуті приклади початкових форм розгляду публічно-правових спорів за часів Римської імперії або старого Німецького Рейху наприкінці XII ст., Арагонського королівства у XII ст., Англії на початку та Франції в середині XIII століття, Німеччини у XV ст., Португалії в XVII ст., тощо. Завдання відповідних інституцій полягало у впливі на баланс публічно-правових відносин правителів між собою, або з великими феодалами-землевласниками, в окремих випадках – відносин між світською та духовною владою. Це вказує на важливу закономірність, адже за умов появи декількох центрів публічної влади автоматично виникає потреба в запровадженні механізму їх врівноваження та інституціоналізованого вирішення можливих конфліктів. Інколи запровадження перших «протомеханізмів» конституційного контролю відбувається в контексті реалізації ідей про необхідність узгодженості нормативних актів. Водночас більш повноцінного розвитку вони набувають в умовах становлення ідеалів демократії, республіканської форми правління, або конституційної монархії, спочатку інституціонально, як механізму збалансування поліцентричної системи державної влади, а дещо пізніше – і повноцінно, як форми забезпечення верховенства права в державі.

Література

1. Duez P. Le controle juridictionnel de la constitutionnalite des lois en France / P. Duez // «Melanges Maurice Hauriou». – Paris, Sirey. – 1929. – № 13. – 832 p.
2. Holdsworth W. A History of English law / W. Holdsworth. – London : Methuen, 1971. – Vol. II. – 661 p.
3. Бернам У. Правовая система США / У. Бернам. – М. : Новая юстиция, 2006. – 1216 с.
4. Бузескул В.П. История афинской демократии / В.П. Бузескул. – М. : Гуманитарная Академия, 2003. – 480 с.
5. Дябло В.К. Судебная охрана конституций. В буржуазных государствах и в Союзе ССР / В.К. Дябло. – М. : Юридическое изд-во НКЮ РСФСР, 1928 – 118 с.
6. Еллинек Г. Конституции, их история и значение в современном праве / Г. Еллинек. – Санкт-Петербург : Голос, 1906. – 48 с.
7. Козакевич О. Конституційний суд Австрії: факти / О. Козакевич // Юридичний вісник України. – 2002. – № 10. – С. 12.
8. Мироненко О. Джерела визрівання ідеї конституційної юстиції в Україні «Провансальського періоду»: світовий досвід, народолоубство, проекти юридичних конституцій (перша половина XIX століття) / О. Мироненко // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 5. – С. 89–101.
9. Мироненко О. Світова конституційна юстиція у міжвоєнний період. Європа: ухвалення американської моделі / О. Мироненко // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 1. – С. 86–103.
10. Новгородцев П.И. Введение в философию права. Кризис современного правосознания / П.И. Новгородцев. – М. : Наука, 1996. – 269 с.
11. Нудель М.А. Конституционный контроль в капиталистических государствах / М.А. Нудель. – М. : Юридическая литература, 1968. – 224 с.
12. Петтигру Р. Торжествующая плутократия / Р. Петтигру. – М. : Изд-во «Московский рабочий», 1922. – 392 с.
13. Токвіль А. Про демократію в Америці / А. Токвіль. – К.: «Всесвіт», 1999. – 96 с.
14. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : у 2 т. / За ред. чл.-кор. АПРН України В.Д. Гончаренка. – К. : ІнЮре. – 1998. – Т. 2. – 607 с.
15. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції / С. Шевчук. – К. : Український центр правничих студій, 2001. – 302 с.

Анотація

Бичков І. Г. Історія розвитку конституційної юрисдикції як фактору оптимізації механізмів влади в демократичній державі. – Стаття.

Стаття присвячена висвітленню історичних закономірностей розвитку конституційної юрисдикції як фактору оптимізації механізмів влади в процесі становлення феномену демократичної держави, інституційних механізмів зв'язку права та демократії.

Ключові слова: конституційна юрисдикція, демократична держава, монархія, республіка, право.

Аннотация

Бычков И. Г. История развития конституционной юрисдикции как фактора оптимизации механизмов власти в демократическом государстве. – Статья.

Статья посвящена освещению исторических закономерностей развития конституционной юрисдикции как фактора оптимизации механизмов власти в процессе становления феномена демократического государства, институциональных механизмов связи права и демократии.

Ключевые слова: конституционная юрисдикция, демократическое государство, монархия, республика, право.

Summary

Bichkov I. G. The history of the development of constitutional jurisdiction as the factor of optimization of mechanisms of power in a democratic state. – Article.

The article is devoted to the coverage of historical patterns of development of constitutional jurisdiction as the factor of optimization of mechanisms of power in the process of becoming a phenomenon of a democratic state, institutional mechanisms for communication law and democracy.

Key words: constitutional jurisdiction, democratic state, monarchy, republic, law.